

Milli myrasymyza eýelik etmeli !

Maryly Barbad kim bolupdyr?

Eger-de türkmen heýkeltaraşlary Maryly Barbadyň heýkelini döretse, Marynyň sazçylyk mekdebine, köçeleriň birine dünýä belli bu sazandanyň adyny dakmagyň aladasy edilse, örän jüpüne düşerdi. Onuň döredijiligi häzirki türkmen milli saz sungatynyň formirlenmeginde, köpüsiniň döremeginde, ösmeginde uly rol oýnandyr.

...Barbadyň eserlerinden Hysrow Perwiz bilen baglanyşykly rowaýaty getirýär. Ol bolsa ady, sýužeti babatda bagşy Gurt Ýakubowyň «Serwi-agaç» dessany bilen gabat gelýär.

Maryly Barbediň simpoziumynyň Täjigistanda geçirilmegi, Türkmenistan döwletiniň esasy kemçiliklerini biri boldy. (A.G)

«Nekisa aňk boldy oň owazyna».

«Nyzamy»

Türkmen halk saz sungatynyň gözbaşy haýsy döwürden başlanýar? Käbirleriň gözünü ýumup ýazan «Esasyny goýan Weýran bagşy we

Garadäli gökleň bolmaly» diýen döwründenmi ýa-da «türkmen» sözüniň duşup başlaýan asyryndan. Ýok. Biziň pikirimizçe, ol ondanam aňyrrakdan başlanmaly. Sebäbi belli alym, akademik Ýakubowskiýi: «Halk öz adyndan uludyr» diýipdi ahyryn. Onda saz sungatymyzyň geçmişine degişli nämeleri we haýsy şahyslary bilýäris? Elbetde bar gereklenirse, gözlenilse tapyp bolar, esasy zat gzyklanmak, alada etmek gerek. Türkmen saz sungatynyň taryhynda öwrenilmeli şahsyetiň biri hem biziň pikirimizçe, Barbad (Fahlabad) Merwezidir.

Şu ýylyň (1990) aprel aýynyň 23—30-y aralygynda Täjigistanyň paýtagty Duşenbe şäherinde Barbad Merweziniň 1400 ýyllyk ýubileýine bagyşlanyp, «**Barbad we Orta hem Ýakyn Aziýanyň halklarynyň çeper дәpleri, taryh hem-de häzirki döwür**» atly halkara simpoziumy bolup geçdi. Onda Soýuzymyzyň alymlaryndan başga otuza ýakyn döwletden alymlar gatnaşdy. Olaryň arasynda ÝUNESKO-nyň halk saz sungaty Geňeşiniň baş direktory professor D. Krnstensin, Eýrandan Muhammet Rejebi, Sasan Sipanta, Mehri Bagiri, Dehli uniwersitetiniň professary Obidi, Libiýadan professor Hasan al-Araby, Polşadan S. Žeranskaýa-Kominek we S. Çakanowskaýa, ABŞ-dan G. Pauers hem Ýozef Paholçi ýaly gündogarşynas alymlar bu simpoziumda çykyş etdiler.

Eýsem-de, döredijiligi halkara möçberinde şeýle uly dabara bilen belleniş geçiýän Barbad Merwezi kim, näme edipdir, o barada orta asyr edebiýatynyň wekillerniň hem-de alymlarynyň käbirleriniň pikirine gulak salalyň, olar näme diýär:

**OI Sarkaşa garap: «Eý, sen, emelsiz göýdük,
Sen kädi bolsaň, Barbad bir şerbet.**

Ferdowsy

**Sasanid hem Samanitden galan zat
Rudakyň odasy, Barbadyň sazy.**

(Şerip Mujamini Gürgeni, XI asyr).

«Özüniň döredijiligi hem ýerine ýetirijiligi bilen Barbad sasanidler dinastiýasnyň saz sungatyny gülledenleriň biri, bu bolsa yslamy getiren araplar üçinem esasy çeşme bolup hyzmat edendigini belläliň. Onuň döredijiliginiň täsiriniň yslam kabul eden tutuş Gündogarda şu günem bardygyny inkär etmek bolmaz».

(Artur Kristen sen 1875—1945. Kopengagen).

«Hysrow II köşgüne alnanda Barbadyň eýýäm ussat sazanda bolandygyny aýtmak zerur. Onuň bu ýere öz guralyndan başga-da dogduk mekanynda geçen saz mekdebinem eltendigi unudulmaly däl»

(professor T. S. Wyzgo. Daşkent).

Geçmiş taryhy öwrenen alymlaryň çaklamalaryna görä Barbad (Fahlabad, Falah-bad, Falhand) Merwezi esasan sasanidler dinastiýasynyň soňky şasy Hysrow-II Pewriziň döwürlerinde (518—628 ý.) ýaşap geçipdir. Ol gadymy Merwde (Mary) doglup, şol ýerde önüp-ösüp takmynan 25—30 ýaşlarynda (590—600 ý.) şol döwürde sasanidleriň paýtagty bolan Tigr/ Dejele derýasynyň boýunda ýerleşen (Tisifun/Selewkiýa)—häzirki Bagdadyň töwerekleri) Hysrow-II Perwiziň köşgüne sazanda bolup geçiipdir.

Ferdewsiniň hem-de al-Jahiziň işlerine salgylanylsa haçan-da Hysrow-P öldürilen döwürleri (628-nji ýyl) Barbad diri ekeni. Tisifun 637-nji ýylda dargadylanda soň onuň öz ýurdy Mara gelipdir diýen maglumatlar hem gabat gelýär

İbn Abu Rabbih, Abu-al-Faraj-al İsfihany, Barbadyň ykbalynyň tragiki gutarndygyny ýazypdyr. Ol toý-tomaşada otyrka awy berlip öldürilipdir. Muny edeniň kimdigi barada hem klassyky edebiyatda dürli çaklamalar berilýär. Käbir ýerde onuň köşkdäki mydamalyk

garşydaşy Sarkaş (Ferdöwside), Sargis (Abu Mansur Saolibide) diýilse, başga bir ýerde bolsa Robust diýilýär.

«Kesranyňkyda owadan sesli Fahlabad atly örän görmageýy mutrib (aýdymçy) hem-de Robust diýen sazanda bardy. İne şol Robust hem Fahlabady awy berip öldürdi»

(Barbad, Epoha i tradisiýi kultury. Duşanbe, 1989, sah: 16).

Barbad Merweziniň ýerine ýetirijilik ussatlygy barada iň köp hem anyk zatlar Nyzamymyň «Hysrow hem Şirin» eserinde gabat gelinýär. Şondan käbir zatlara ser salalyň.

OI seta guralnyň tarlaryn darddy,
«Zerafkand» öňküleň üstüni örtüdi.

Ajap gazal aýtdy goşup sazyna,
Nekisa aňk boldy oň owazyna.

Şeýle hoş labyzda saýranda Barbad,
Ýokdur asla oň deňinde durjak zat.

Ýokarky setirlerden görşümüz ýaly Nyzamy Barbadyň ussatlygyna gaty ýokary baha beripdir. Şol sebäpli hem saz guralyny çalmakda, ýokarky derejeli eser döretmekde Barbadyň öz döwründe taýsyz bolaňdygyny belläp geçmegimiz gerek. Bu setirlerde gabat gelýän sazanda Nekisa käbir eserlerde ermeni bolupdyr diýilse (Şteýnpress), başga bir ýerde grek/ýunan (M. Berkeşli) ýene-de birinde bolsa olam Marydan bolupdyr (Rezaguly han Hedayet XIX asyr) diýen pikirler bar.

Eýaran taryhyny öwreniji akademik B. Gafurow: «Ahemenidler döwründe Eýranyň ykdysadyýeti, syýasaty, medeniýeti diňe Eýranyň häzirki halky tarapyndan ösdürilmän, Munda Kawkaz we Orta Aziýa halklarynyň, aýratynam demirgazykdaky çollük raýonlarda ýaşan

halkyň uly rol oýnandygyny bellemek gerek» diýip ýazýar. (Eýran döwletiniň taryhy hem medeniýeti. M. 1971, 5 sah.). Şeýle ýagdaýyň saz sungaty babatda hem bolup geçendigini inkär etmek bolmaz.

Şu ýerde, biziň pikirimizçe, esasy üns bermeli bir zat bar. Olam, araplaryň çozuşydan soň birnäçe adamlary gul edip äkidendigi taryhdan belli. Olaryň arasynda saz sungatynyň wekillerem bolupdyr. İne, Horasandan eltilen şeýle ýesirleriň birinden aýdym aýtmagyny talap edilende, beren jogaby: «Ol biziň aýdymlarymyz Fahlabadyňkydyr (Barbadyňkydyr. Ç. J.), onuň ritmleri welin parslaryňky» diýip garşydaşyna ýüzlenýär. (Al. Isfahani, Kitap-ul-agani. M, 1980, 298 sah.). Şeýle setirlerden ugur alsak hem-de alymlaryň görkeziji ýaly eger-de Eýran sungaty arap dilinde gepleýän halklaryň saz sungatynyň ösmeginde uly rol oýnan bolsa, onda Barbad Merweziniň eýýäm Hysrowyň köşgüne baran wagty (araplaryň çozuşyndan takmynan 600 ýyl öň) Maryda «ýüňi ýeten» sazanda bolup, soňra şol sungaty koşge eltendigini, munuňam öz gezeginde gelejekdäki Eýran sazynyň ýene-de ýokary ösmegine ýardam berendigini biz ýatdan çykarmaly däldiris.

Nyzamynyň eserlerinde-de, alymlaryň ýazmaklaryna görä-de Barbad Merwezi özüniň uzak bolmadyk ömrümde 360 aýdym, 30 gowuragäli (lähn/ses) instrumental saz döredipdir. Häzirki türkmen halk aýdym-sazlarymyzyň içinde, ine, şu Barbadyňky bilen baglanyşykly bolmaly diýip tutmaga tutaryk ýok, sebäbi onuň eserleriniň heñiniň nähilidigi heniz saz sungatyny öwreniş ylmy üçin belli däl. Ýöne eýranly alym Mehdi Berkeşli öz işinde Barbadyň eserlerinden käbiriniň atlaryny aýdyp geçýär we Hysrow bilen baglanyşykly rowaýaty getirýär. Ol bolsa ady, sužeti babatda Ýolötenli dessançy bagşy Gurt Ýakubowyň halka ýaýradan «Serwi-agaç» dessany bilen gabat gelýär. M. Berkeşliniň berýän wariantynda esasy gahrymanlar Barbad, Hysrow şa hem-de onuň owadan aty Şabdiz bolsa, Gurt bagşynyň aýdýan dessanynda Myraly Soltansöýün

Baýkara hem onuň aýaly Gül. Eýranly alymyň ýazmagyna görä Barbad «Gülzar» atly eserem döredipdir. Ýokarda belleýşimiz ýaly bu eseriňem heňiz bellisi ýok. Şeýle atly eseriň M. Täçmyradowyň we Ý. Saryýewiň repertuarlarynda gabat gelyändiginem aýtmagymyz gerek.

İndi Duşenbe simpozýumynyň geçişi barada hem kelim agyz. İlki bilen aýtmly zat, klassyky edebiyatda-da, beýleki çeşmelerde-de, Täjigistanyň Ylymlar akademiýasynyň habarçy agzalary I.I. Negmatowyň, Ý. S. Malitsew, A.Ýoldaşow, A. Rajapow ýaly alymlaryň ýazan işlerinde-de gönüden-göni Barbat Merweziniň gadymy Maryda doglandygy aç-açan ýazylyp halka ýetirildiler.

Eşidişimize görä, gadymy Mary şäheriniň ýubileý toýuny dabara bilen bellemeklige taýýarlanylýar. Eger-de şu mynasybetli türkmen heykeltaraşlary Barbad Merweziniň heykelini döretseler, Marynyň sazçylyk uçilişesine, köçeleriniň birine dünýä belli bu sazandanyň adyny dakmagyň aladasy edilse, biziň pigkirimizçe jüpüne düşerdi. Barbad Merwezi, bu ady, tutuli Gündogar halky eýýäm näçe asyr bäri unutman, söýgi bilen ýatlap gelyär. Onuň döredijiligi esasan araplar gelmezden öňki döwre degişli bolsa-da, bu häzirki türkmen milli saz sungatynyň formirlenmeginde, köpüsiniň döremeginde, ösmeginde uly rol oýnan, türkmen saz sungatyny öwreniş ylmy üçin ilkinjileriň biri hökmünde öwremilmäge mynasypdyr.

Çaryýar JUMAÝEW. Edebiyat we.Sungat 90/ 22 iýun

Rus krill hayndan latynça geçirip, gaýtadan ýygan:

Akmyrat Gürgenli